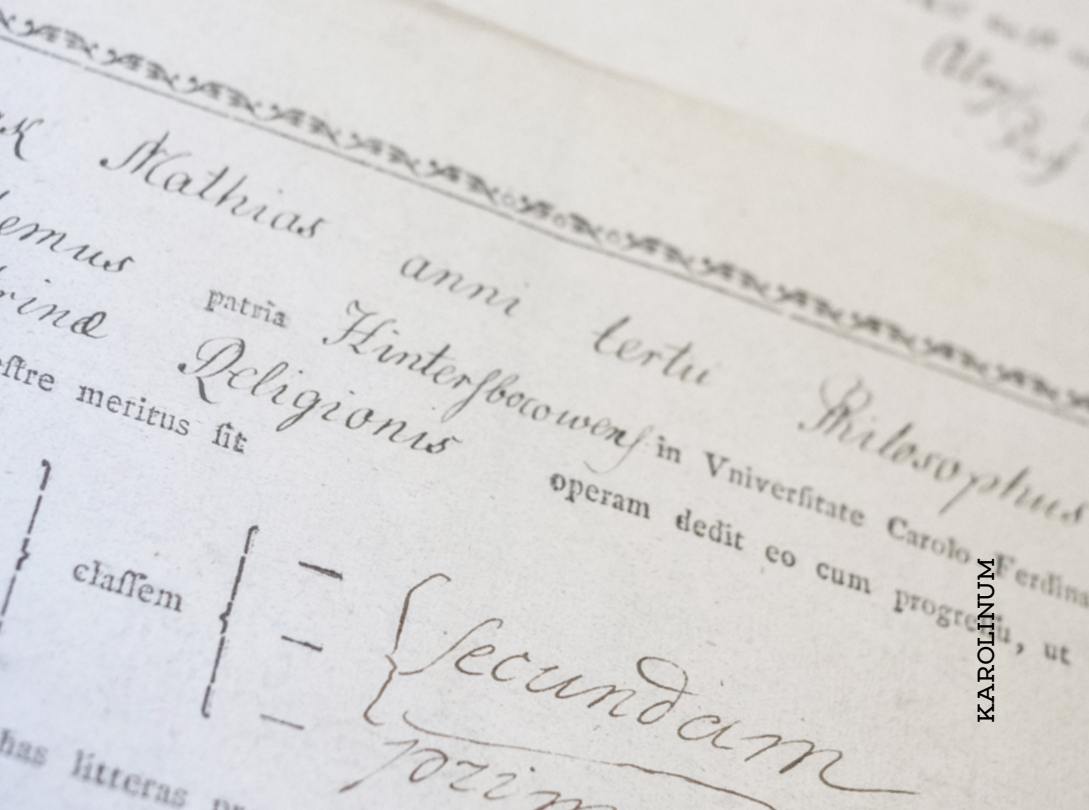

Milada Sekyrková

Univerzita jako úřad?

Správní vývoj pražské
univerzity od tereziánských
re forem do roku 1950
a její písemnosti (s důrazem
na období do roku 1850)

Univerzita jako úřad?

Správní vývoj pražské univerzity od tereziánských reforem do roku 1950 a její písemnosti (s důrazem na období do roku 1850)

Milada Sekyrková

Recenzovaly:

doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Na obálce: Potvrzení o absolvování kurzu řečtiny pro Františka Zytta a potvrzení o absolvování výuky náboženství pro Mathiase Nowaka, obojí z roku 1815

AUK, Sběrka univerzitních diplomů 1789–(1974)

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Anežka Hozmanová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Milada Sekyrková, 2020

Cover photo © Luboš Wiśniewski, Univerzita Karlova, 2020

Text vznikl jako součást programů UK PROGRES Q 09: Historie – klíč k pochopení globalizovaného světa a PROGRES Q 23: Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti.

ISBN 978-80-246-4409-7

ISBN 978-80-246-4428-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2020

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod	7
1. část	13
Práce s literaturou a archivními prameny	15
Literatura	15
Archivní prameny	21
Vývoj pražské univerzity 1750–1950 v kontextu monarchie a československého státu	26
Pražská univerzita do roku 1882	26
Postavení pražské univerzity mezi ostatními univerzitami v monarchii	28
Pražské univerzity po roce 1882	31
Shrnutí novověkého vývoje pražské univerzity	32
Administrativa pražské univerzity do poloviny 18. století	36
Kancelář univerzity od poloviny 18. století	46
Kancelářský personál	53
Obsah dobové úřední agendy univerzitní kanceláře	57
Pracovní podmínky a rozsah práce kancelistů	60
Vývoj po roce 1918 – naznačení trendů a možností výzkumu	66
Úřední písemnosti na univerzitě	68
Obecné znaky a charakteristika	68
Listiny	72
Úřední knihy	86
Aktový materiál	98
Věčný život písemností aneb dějiny univerzitního archivu a jeho vazby na rektorát a fakulty	123

2. část	143
Úvodní poznámka	145
Č. 1 Priesterlichův inventář univerzitních listin, 1754–1755	148
Č. 2 Žádost akademického senátu guberniu z 10. 6. 1846 o zvýšení počtu kancelářských sil	173
Č. 3 Instrukce pro kvesturu a kancelář české Karlo-Ferdinandovy univerzity po roce 1882	186
Závěr	202
Seznam pramenů a literatury	205
Literatura	207
Seznam zkratk	219
Seznam obrázků	220
Shrnutí	222
Summary	223
Jmenný rejstřík	225

Úvod

Dějiny univerzit jsou na první pohled tématem, které se těší značnému zájmu historiků i laické veřejnosti.¹ Odhlédneme-li od vnějších okolností, dopadu na prostředí, v němž působí a které vždy stálo mnohem více v centru zájmu, zjistíme, že existuje málo pohledů na vnitřní život univerzity. Málokdo si položí otázku, jak fungovala univerzita sama pro sebe? Jakými viditelnými prostředky se prezentovala ostatním částem společnosti, aby na první pohled prokázala svá specifika, svou výlučnost a jinakost oproti dalším institucím a neakademickým vrstvám? Jaké měla možnosti, aby semkla své absolventy a vymezila své pedagoggy? Měla vůbec nějaké možnosti?

Akademici, zejména humanitní vzdělanci, byli většinou nazíráni ostatními skupinami společnosti částečně s obdivem k dosaženému vzdělání, částečně však s despektem jako podivíni, schopní trávit zbytečně mnoho času nad knihami, a částečně s nedůvěrou a podezíravostí, k čemu že ta učenost může vést a proti komu je zaměřena. Jiná byla situace u lékařů a právníků. Léčení bylo dlouho považováno za řemeslo, jemuž se věnovali nejen erudovaní lékaři, ale provozovala jej i řada lidí nevzdělaných – od neškodných bylinkářek až po šarlatány, profitujících z lidské bolesti. Obrana ze strany státních zásahů proti tomu přicházela postupně.²

1 Zde čerpáno z W. Rüegg (ed.): *A History of the University in Europe*, 2; D. Tamm (ed.): *The Elite University*; A. Simoes – M. P. Diogo – K. Gavroglu (ed.): *Sciences in the Universities of Europe, nineteenth and twentieth centuries*.

2 M. Lenderová – V. Hanulík – D. Tinková: *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*, s. 9–33; D. Tinková: *Tělo, věda, stát*; I. Čornejová (ed.): *Dějiny Univerzity Karlovy*, II, s. 45–54 (I. Čornejová: *Období 1746–1802*); J. Surman: *Universities in Imperial Austria 1848–1918*, s. 19–47; J. Šváb: *Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích*, s. 21.

Právníci zase byli úředníci, sloužící státu nebo partikulárním zájmům. Právo jako věda se profiluje až v době osvícenské.³

Tuto výlučnost, jinakost zajišťovaly (a zajišťují) těmto zmíněným profesím atributy dosaženého vzdělání, k nimž – kromě dalších – patří vysokoškolské diplomy nebo vysvědčení, vydávané jako doklad o absolvovaných zkouškách, o návštěvě přednášek a zvládnutí rituálů, vedoucích k jejich získání, a opravňující k užívání akademických a pedagogických titulů.

Univerzity vydávají doklady o vzdělání od středověku. Pravidla, která platí dnes, začala – někde v návaznosti na předchozí středověké zvyklosti – platit opět v době osvícenství, v 18. století, a později byla spíše modifikována než zcela změněna. Vydávané univerzitní doklady o vzdělání různého stupně byly ve všech dobách více či méně pečlivě evidovány, zaznamenávány, aby v případě pokusů o zneužití, ale i v mnohem méně sporných případech např. jejich ztrát majitelem, mohlo být vzdělání právoplatně doloženo. Univerzity si ale chrání a ukládají i další své písemnosti. Od privilegií, kvalifikačních prací, na nich vzniklých, po zcela rutinní účetní doklady různé důležitosti a záznamy o jednáních nejrůznějšího druhu.

Vznik moderních pravidel pro zhotovování univerzitních písemností i pro jejich nezbytné ukládání musíme spojit s 18. stoletím. Součástí monografie je proto i kapitola o univerzitním archivu.

Univerzitní kancelář a písemnosti s ní spojené je téma, které se jako takové objevuje v historiografii jen výjimečně.⁴ Možná i proto, že dosud nikde není zcela definováno, co se pod pojmem univerzitní kancelář přesně rozumí. Ačkoli toto prostředí vykazuje řadu specifík, nepodařilo se nalézt odkaz na jedinou studii, která by zkoumala chod některé univerzitní kanceláře v období od 18. století do současnosti. Pokud studie k univerzitní kanceláři existuje, zabývá se zpravidla starším obdobím, středověkem nebo raným novověkem. Přitom toto prostředí samo o sobě skýtá četné možnosti výzkumu i pro novější období, nebo spíše právě pro ně. Pro novější období není ani blíže definován pojem kanceláře. Je to prostor? Jsou to lidé? Je to způsob přijímání a vydávání písemností? Proto se i tato práce pokusí tuto problematiku blíže specifikovat.

3 J. Klabouch: *Ž počátků moderní politické a právní vědy*, s. 687–707.

4 Jsou však výjimky, např. mnichovská univerzita uveřejnila podrobné informace o univerzitní kanceláři na svém oficiálním webu – viz Die Universitätskanzlei im 19. Jahrhundert (online), cit. 16. 9. 2019, <https://www.uni-muenchen.de/>. Pokud jde o pražskou univerzitu, v dalších kapitolách jsou uvedeny odkazy na příspěvky Karla Beránka, Michala Svatoše, Ivany Čornejové a dalších autorů, které se zabývaly konkrétně pražskou univerzitou a s nimiž předkládaná monografie pracuje. Viz Seznam pramenů a literatury na konci práce.

Vytváří řada otázek, na něž zatím historiografie nedává odpověď, přestože by bádání o dějinách univerzit dalo poznání hlubší rozměr. Kromě jiného by mohlo přispět k objasnění otázky, kam až šla unifikace univerzit nejprve v monarchii, a potom v samostatném státě, a jaké měla každá univerzita možnosti nastavit si vlastní pravidla alespoň administrativních úkonů.

Bádání dává totiž při podrobnějším rozboru nahlédnout do chodu administrativy a zároveň odhaluje mnohé stránky života univerzitní komunity a její proměny v průběhu doby. V případě starobylých univerzit, jako je pražské Karlovo učení, se jejich postavení začalo výrazně měnit právě od období osvícenství a nabouralo, resp. zcela proměnilo svou strukturu a začlenění do společnosti.⁵ Paradigma vnímání univerzity je také důležitou součástí dějin mentalit, protože odráží vnímání univerzity jak jejími údy, studenty i profesory, tak z druhé strany společností, potažmo reflektuje její zařazení do systému vědeckých, vzdělávacích a kulturních institucí sledované doby. Tyto pohledy se často liší. Tato studie chce přispět bez nároku na komplexní vyhodnocení zejména k poznání situace uvnitř univerzitního systému a poodhalit vazby na nadřazené instance.

Předkládaná monografie chce ukázat možnosti bádání o tomto tématu a nastolit některé otázky, které je třeba zodpovědět. Neklade si za cíl předložit úplné, vyčerpávající řešení otázek, spíše chce nahlédnout do dosud takřka nepopsané problematiky, která má velký potenciál a může v budoucnu přinést nový pohled na fungování univerzity jako instituce, pohled na vazbu mezi jejím vnitřním chodem a její reflexí zvnějšku, ze strany společnosti nebo státní moci.

Pokud jde o teoretická východiska práce, komparativní metoda práce přichází v úvahu jako nejschůdnější pro práci s velkým množstvím novověkých písemností různého typu z hlediska formálního i obsahového.⁶ Logická indukce pak pomůže vyvodit závěry ze získaných ukazatelů. Při práci s univerzitními úředními písemnostmi je velmi vhodné i Meisnerovo původní vymezení analytické, genetické a systematické diplomatiky⁷,

5 J. J. Surman – M. G. Ash (ed.): *German Universities in Past and Future*; M. G. Ash (ed.): *Mythos Humboldt*; M. G. Ash – J. Ehmer (ed.): *Universität – Politik – Gesellschaft*; A. Redzik (ed.): *Academia militans*, s. 91–196; M. Stinia: *Uniwersytet Jagielloński w latach 1871–1914*; Ch. E. McClelland: *Berlin, the Mother of All Research Universities 1860–1918*, s. 71–103; J. Blecher – H. Zwahr a kol.: *Geschichte der Leipziger Universität 1409–2019*.

6 M. Hroch: *Úvod do studia dějepisu*, s. 234–238; T. Dvořák a kol.: *Úvod do studia dějepisu*, s. 105–106 (kap. Příklady metod a analýz).

7 H. O. Meisner: *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*, s. 23.

rozvíjené nejnověji Michaelem Hochedlingerem⁸ ve Vídni a Zbyňkem Svitákem v Brně, jak se k tomu ještě vrátíme v kapitole o pramenech a literatuře. Vymezení pojmů, rozbor různých typů písemností a analýza činnosti centrální univerzitní kanceláře v následujících kapitolách mají stále na paměti zejména Meisnerovy a Hochedlingerovy závěry. Zejména Meisnerovo rozdělení diplomatiky na analytickou, genetickou a systematickou, které Michael Hochedlinger rozpracoval pro novější dobu, má studie stále na zřeteli. Pro rámec univerzitní kanceláře pracuje se všemi třemi součástmi. Analytickou diplomatiku prezentuje na příkladu rozboru univerzitního diplomu a zaměstnaneckého spisu. Geneze písemnosti je sledována zejména v rámci chodu univerzitní kanceláře a na příkladech listin a úředních knih z ní vzešlých. Univerzitní kancelář, její úředníci a agenda jsou i předmětem systematické diplomatiky.

Studie se časově vymezuje pro období od poloviny 18. století do poloviny 20. století. Osvícenství změnilo způsob nahlížení na vzdělání, v souvislosti s tím se změnilo postavení univerzit. Jedním z důsledků rozšíření myšlenky rovnosti lidí byl příchod studentů z nových sociálních prostředí, jimž byly univerzity dosud uzavřeny. Monografie klade hlavní důraz na období do roku 1850, kdy se formovala byrokratická i obsahová struktura novověké univerzity. S nárůstem počtu studentů i vytvářením oborových součástí fakult se ukazovaly potřeby i slabiny systému. Thunovy reformy (resp. v širším kontextu i reformy středoškolských studií nazývané Exner-Bonitzovy reformy) po roce 1848 v našich podmínkách legalizovaly a stabilizovaly zejména formální stránku fungování univerzit na dalších sto let.

Období po roce 1850 je prezentováno spíše z hlediska vysvětlení změn, které nastaly oproti předchozí době, a z hlediska naznačení hlavních tendencí s příklady vývoje zacházení s písemnostmi a klasifikací hlavních typů úředních dokumentů, spojených s univerzitním prostředím od poloviny 19. století.

Univerzitní kancelář je součástí sítě kanceláří. Původně to byla korporátní, později státní instituce. I v novověku zůstávají stále nejvýše postavenými kanceláři ve státních záležitostech panovnické kanceláře, v církevním prostředí pro římskokatolickou církev papežská kancelář. Nižší kanceláře/instituce, na ně navázané, vycházejí ze zvyklostí a potřeb svých nadřízených institucí, protože jsou s nimi v kontaktu, vyměňují si navzájem dokumenty. Jejich organizace je často i zjednodušená, často

8 M. Hochedlinger: *Aktenkunde*.

rychlejší a pružnější než kancelář nejvyšší instance v daném prostředí. Historický vývoj ukázal, že tyto nižší nebo soukromé složky původně kopírovaly základní principy práce panovnických a církevních kanceláří. Zachovávají základní typy forem písemností v pojetí, které z těchto nejvýše postavených kanceláří známe – listiny, mandáty/dekrety, listy, úřední knihy a aktový materiál, kopírují titulaturu úřednictva. Specifické podmínky a situace je však někdy vedly jiným směrem.

Je jisté, že univerzitní prostředí je oblast relativně konzervativní i v práci s písemnostmi, a to až do velmi nové doby. Lze tu najít řadu společných rysů s církevním prostorem, s nímž se až do osvícenství silně ovlivňovala – důkazem je například pojem a obsah matrik. Matriky se zrodily v univerzitním prostředí. Vznikly tu jako soupisy univerzitních úřdů už ve středověku, v době založení prvních evropských univerzit. Později se sofistikovaly podle fakult a ještě později tento pojem převzala církev pro seznamy svých členů.⁹ V organizační struktuře klasických evropských vysokých učení byly univerzita a církev nejužěji propojeny osobou univerzitního kancléře, často – jako v našich podmínkách – úzce spojeného, nikoli však splývajícího s pražským arcibiskupem. V období od husitských válek do roku 1561 byl arcibiskupský post v Praze neobsazen a v čele univerzity stál rektor v pozici vicekancléře. To se nezměnilo ani po znovuobsazení arcibiskupského stolce.¹⁰ Z toho vyplývala i propojenost práce univerzitní kanceláře s církevní organizací, vedení písemností podobným způsobem i jejich časté ukládání v církevních archivech. Toto personální a organizační propojení se zpretrhalo až v době osvícenství, v 18. století, tedy v době, na kterou je práce zaměřena.

Pro naši práci je důležité i povědomí o struktuře pražské univerzity, nesoucí již od roku 1654 název Karlo-Ferdinandova.¹¹ Po všech peripetích, jimiž univerzita od doby svého založení prošla, měla v polovině 18. století opět čtyři fakulty. Od středověku platilo jejich hierarchické pořadí teologická, právnická, lékařská a artistická, nazývaná již stále

9 E. Maur: Církevní matriky jako historický pramen, s. 425–457; E. Maur: O počátcích a vývoji církevních matrik, s. 4–19; M. Melkesová: Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů, s. 5–56.

10 F. Kavka – A. Skýbová: *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace*, s. 166–169; A. Skýbová: Původ univerzitních písemností v Archivu pražského arcibiskupství a spor kardinála Harracha s jesuity o Univerzitu Karlovu, s. 17–30.

11 Česká univerzita přijala název Karlova na základě zákona z 19. února 1920 č. 135/1920 Sb. o poměru pražských univerzit, a působil pod ním dosud. Vedle ní do roku 1945 v Praze pokračovala Německá univerzita v Praze.

častěji fakultou filozofickou.¹² Rektor byl hlavou akademického senátu a děkani fakult na nich řídili vlastní studium. Polovina 18. století a zásahy státní moci pak daly velké pravomoci studijním ředitelům, kteří byli jmenováni státem a byli až do roku 1849¹³ nadřazeni rektorovi i děkanům. Po roce 1849 stáli v čele fakult již jen děkani, v čele univerzity rektor. V roce 1882 se univerzita rozdělila na českou a německou.¹⁴ V roce 1920 přibyla oběma univerzitám pátá, přírodovědecká fakulta.¹⁵

Vývoj univerzitní kanceláře, resp. kanceláří prošel od založení univerzity zajímavým vývojem. Až do husitství měly fakulty svou samostatnou administrativu, jak dokládá i vedení úředních knih na každé z nich. Jednotná kancelář jednofakultní univerzity 15. a 16. století byla do určité míry zachována až do provedení univerzitní unie. Po roce 1654 byly rozděleně administrovány duchovní fakulty, sídlící v Klementinu, a světské fakulty, které sídlily v Karolinu, jak o tom bude řeč v dalším textu.¹⁶ V období, které sledujeme, tedy počínaje polovinou 18. století, se situace začala výrazně měnit ve smyslu formalizace a rozdělení pravomocí mezi úředníky a i samotná kancelář se začala hierarchizovat. Toto období započalo a po roce 1850 stabilizovalo změny¹⁷, jejichž vlivem na chod univerzitní kanceláře se studie zabývá – od tohoto období až do poloviny 20. století.

12 Starší literaturu k dějinám univerzit shrnul M. Svatoš: *Bibliografie k dějinám evropských univerzit*, s. 151–152; nověji W. Rüegg (ed.): *A History of the University in Europe*, 2.

13 Krátké období změny představovaly v rámci této dlouhé etapy roky 1791–1802. Tehdy byli na základě dekretu StHK ze dne 22. října 1791 studijní direktori dočasně nahrazeni institucí studijního konsesu, který měl univerzitám (a gymnáziím) v monarchii dát větší samosprávu. Tvořili je zástupci fakult i gymnázií (jeden za všechna gymnázia), předsedal mu rektor univerzity. Dekretem z 22. října 1802 byly konsesy opět zrušeny a správa univerzit se vrátila ke stavu před rokem 1791. Písemnosti z tohoto období pro pražskou univerzitu jsou uchovány v AUK v rámci Bachmannovy manipulace. Malá část se nachází jako samostatný fond o 9 inventárních jednotkách (celkem 1 krabice, NAD č. 155) v Národním archivu a je přístupná na základě inventáře. Autorky inventáře soudí, že fond vznikl vyčleněním písemností univerzitního konsesu z jiných fondů, v současném Národním archivu uložených. In: M. Čermáková – P. Burdová, *Studijní konses (1792–1802)*, s. 2.

14 J. Havránek: *Rozdělení pražské univerzity roku 1882*, s. 426–430; M. Čedík: *Národnostní otázka a rozdělení pražské univerzity*, s. 15–25; J. Goll: *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy r. 1882 a počátek samostatné univerzity české*.

15 A. Ječmínková (ed.): *Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta*, Praha 2010.

16 P. Cajthaml – M. Dürčanský: *Předarchivní péče v Archivu Univerzity Karlovy v minulosti a v současnosti*, s. 194–207.

17 Tato hierarchie platila i na ostatních univerzitách, např. ve Vídni, kde – na rozdíl od Prahy – rozdělení na národy nezaniklo již ve středověku – setkáme se s ním dokonce ještě v první polovině 19. století, konkrétně ve Vídni je univerzitní národ rozdělen na rakouský (österreichisch), uherský (ungarisch), rýnský (rheinisch) a saský (sächsisch), in: J. Pezzl: *Beschreibung der Haupt- und Residenz-Stadt Wien*, s. 171.

1. část

Práce s literaturou a archivními prameny

Literatura

Diplomatika vznikla jako věda, zabývající se zkoumáním pravosti středověkých listin.¹⁸ Rozšíření diplomatických výzkumů do raného novověku a novověku přišlo až o dost později. V habsburské monarchii se tak stalo poprvé díky Theodoru von Sickelovi (1826–1908) v 19. století.¹⁹ Čeští badatelé začali pracovat s raně novověkými a novověkými úředními písemnostmi a kancelářemi, kde písemnosti vznikly, až ve 20. století.²⁰ Nejde však jen o vlastní práci s novověkými úředními písemnostmi, o diplomatický rozbor písemností, ale důležité je i teoretické uchopení předmětu, resp. období, jímž se zabývá z pohledu povahy novověkých úředních dokumentů. V tomto je pro české badatelské prostředí zásadní dnes již klasická studie Zdeňka Fialy *Diplomatika jedna nebo dvě*²¹,

18 „Diplomatika je věda zabývající se studiem písemností úřední provenience, které hodnotí po stránce vnitřní i vnější jako produkty určitého právního, sociálního a kulturního prostředí v souvislosti s dějinami institucí, jež je produkují, tj. kanceláří. Přitom klade důraz na jejich funkci v příslušné společnosti“ (I. Hlaváček – J. Kašpar – R. Nový: *Vademecum pomocných věd historických*, s. 179).

19 T. von Sichel (ed.): *Zur Geschichte des Concils von Trident (1559–1563)*.

20 Jako první taková studie, zcela nová v našem prostředí, se zpravidla uvádí práce Karla Stloukala *Česká kancelář dvorská 1599–1608*, dále s velkou časovou přestávkou novější práce Vladimíra Vašků a Zbyňka Svitáka, zasahující do panovnického, církevního prostředí a prostředí zemských úřadů, citované např. v níže zmíněné studii Zbyňka Svitáka *Diplomatika jedna, ne dvě!* Nelze nezmínit i např. studie z diplomatiky 19. století z pera Jiřího Šouši: *Česká zemědělská rada, její kancelář a proces vzniku jejích písemností 1873–1890*, s. 83–96. Mezi nimi – z hlediska doby vzniku – ještě nesmí chybět studie z univerzitní diplomatiky od Miroslava Truce, Ivany Čornejové a Karla Beránka, s nimiž budeme dále pracovat. Pro nejnovější diplomatiku se v našem prostředí jako exemplární zpravidla uvádí rozsáhlá studie E. Šmilauerové: *Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů v letech 1945–1960*, s. 43–169.

21 Z. Fiala: *Diplomatika jedna nebo dvě*, s. 1–18.

analyzující, zda pro období novověku jde i o novou disciplínu, nebo zda diplomatika zůstává jediná a mění se jen kvantum a formy úředních písemností. Se závěrem, že vzhledem k tomu, že užívá stejné metody pro zkoumání novověkých úředních písemností, jaké jsou využívány pro středověk i raný novověk, zůstává součástí obecné diplomatiky. V tom s ním souhlasí i jeho následovníci, mezi nimi byli zejména autoři učebnic diplomatiky pro archiváře v Praze²² i relativně nová učebnice Úvodu do studia dějepisu v Brně,²³ podle kterých výuka probíhá i v současnosti i na dalších katedrách archivnictví.²⁴ V současnosti se teoretickými otázkami novověké diplomatiky zabývá zejména brněnské pracoviště PVHAS v rámci Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, jmenovitě Zbyněk Sviták, jehož práce cílí většinou k rozboru písemností 18. století.²⁵ Otázku na jednotnost diplomatiky jako disciplíny pro středověk i novověk nově otevírá i svou studií *Diplomatika jedna ne dvě!*,²⁶ kde s odstupem více než padesát let po Zdeňku Fialovi a se znalostí práce, která byla na tomto poli vykonána u nás i v zahraničí, hledá další pro a proti zachování jednotné diplomatiky. Zamýšlí se kromě jiného nad růzností prostředí, v němž diplomatický materiál vzniká, a konstatuje, že „základním principem rozdělení materiálu by mělo být dělení písemností podle konkrétních vydavatelů, protože jednotlivé kanceláře v principu nevydávají stejné písemnosti, ale expedují rozdílné typy. Hlavním aspektem je přitom sledování jedné kanceláře z diplomatického hlediska, tedy existence takových diplomatických (vydavatelských, kancelářských) prostředků, které jsou schopny formulovat a expedovat písemnosti“²⁷.

Podle tohoto stanoviska je zřejmé, že je třeba analyzovat co nejvíce úředních písemností, poznat a popsat co nejvíce novověkých vydavatelských prostředí. Důležité je zaměřit se na písemnosti, které příslušné kanceláře vydávají. Tím se nejlépe poznají specifika práce té které kanceláře, a na základě komparace pak práce novověkých kanceláří jako takových. S tímto stanoviskem nelze než souhlasit a pracovat na analýze chodu kanceláří v různých prostředích s perspektivou změn v čase, kterými

22 J. Šebánek – Z. Fiala – Z. Hledíková: *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 20–39 (kap. Základní pojmy); I. Hlaváčková – J. Kašpar – R. Nový: *Vademecum pomocných věd historických*, s. 179–277.

23 T. Dvořák a kol.: *Úvod do studia dějepisu*, s. 44–68.

24 Viz doporučená literatura k novověké diplomatice na těchto ústavech: <http://www.ff.jcu.cz/novoveka-diplomatika-1526-1850>; <https://is.muni.cz/predmet/phil/jaro2018/AR1A07z>; <http://uhv.upce.cz/cs/pvhis/>.

25 Viz v Seznamu literatury.

26 Z. Sviták: *Diplomatika jedna, ne dvě!*, s. 103–117.

27 *Ibid.*, s. 114.

kanceláře procházejí. Vedle toho nelze opomenout genezi dokumentu (genetickou diplomatiku) a prozkoumat celý životní cyklus písemnosti od podnětu k jejímu vydání, vytvoření prvotního dokumentu, cesty k vyřízení, která s sebou nese vznik celého spisu, a následně uložení nebo skartaci dané písemnosti. Vedle písemností vydávaných danou kanceláří je třeba neopomenout ani přijaté písemnosti a jejich cestu doručitelskou institucí, kterou zakončily v registratuře. Další možnost představují doručené písemnosti, které položily základ k vytvoření nového spisu. V každém případě se přijatá písemnost stala nedílnou součástí souboru písemností kanceláře, kam byla s nějakým poselstvím ve svém obsahu doručena.

Rozbor univerzitních úředních písemností vychází z obecných diplomatických metod, jak je popisují učebnice novověké diplomatiky a studie, které se vztahují k novověké diplomatice. Učebnice pro české prostředí – *Česká diplomatika do roku 1848*²⁸, dává návod a teoretické východisko, platné i pro naši práci, a to zejména pokud jde o obecnou terminologii a základní nahlížení na pracovní metodu. Ze stejného základu vychází i *Vademecum pomocných věd historických*, které v kapitole o diplomatice stručněji vystihuje podstatu oboru.²⁹ Postavení novověké diplomatiky v rámci diplomatiky jako takové zásadním způsobem řeší v úvodu zmíněná studie Zdeňka Fialy *Diplomatika jedna nebo dvě*³⁰, která se zamýšlí nad tím, zda specifikum novověkého úředního materiálu opravňuje k vytvoření nové pomocněvědné historické disciplíny. Dochází k závěru, že vzhledem k užití stejné metody pro zkoumání novověkých úředních písemností, jaké jsou využívány pro středověk i raný novověk, zůstává součástí obecné diplomatiky.³¹

Ze současných zahraničních badatelů, zabývajících se novověkou diplomatikou v našem kulturním prostoru, je na prvním místě nutné připomenout vídeňského badatele Michaela Hochedlingera,³² jehož *Aktenkunde: Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*³³ přináší velmi podrobný vhled do problematiky středoevropských úředních písemností od 17. století do takřka současnosti a řeší genetickou, analytickou i systematickou diplomatiku novověku včetně velkého kvanta konkrétních příkladů,

28 J. Šebánek – Z. Fiala – Z. Hledíková: *Česká diplomatika do roku 1848*.

29 I. Hlaváček – J. Kašpar – R. Nový: *Vademecum pomocných věd historických*, s. 179–277.

30 Z. Fiala: *Diplomatika jedna nebo dvě*, s. 1–18.

31 Viz v Seznamu literatury na konci práce.

32 Viz pozn. č. 8.

33 M. Hochedlinger: *Aktenkunde*.

typických i anomálních. Hochedlinger se zabývá diplomatickými problémy i v dalších svých studiích.³⁴

Z říšskoněmeckého prostředí tu můžeme připomenout marburské kompendium s vročením 2016, které obsáhle shrnuje i další literaturu.³⁵ V úvodu se odvolává na stěžejní studii Heinricha Otto Meisnera, která je v této práci zmíněna na jiném místě. Kolegové v Marburgu se zaměřují na práci s aktovým materiálem od počátku 20. století do současnosti, aniž by preferovali některá kancelářská prostředí. Analyzují akta na základě zkušeností archivářů z německých, převážně státních archivů. Podstatným způsobem pracují i s elektronickou formou dokumentů, resp. zabývají se v teoretické rovině otázkami, jak novodobé úřední písemnosti v elektronické podobě klasifikovat a analyzovat. Významné v tomto ohledu je, že publikace pracuje výhradně s názvem „Aktenkunde“, používaným v německém jazykovém prostoru pro novověkou diplomatiku. Do češtiny bývá překládána někdy jako nauka o aktech, ale v duchu výše zmíněných závěrů Zdeňka Fialy a Zbyňka Svitáka je třeba ji považovat za součást diplomatiky jako celku. V praktickém pohledu na písemnosti pak marburská studie navrhuje postupy, jak zejména elektronické dokumenty přejímat, uchovat a zpřístupnit badatelům.³⁶

Polské zkušenosti s diplomatickým rozbohem novověkého materiálu a s jeho edicemi byly v poslední době shrnuty zejména v toruňském svazku z roku 2017.³⁷ Na Slovensku vychází dosud výuka novověké diplomatiky zejména ze starší práce Dariny Lehotské,³⁸ v teoretické rovině jsou přebírány zejména závěry z výše zmíněné práce Michaela Hochedlingera.

Při diplomatických bádáních nelze pominout dějiny správy, které dávají diplomatice širší rozměr. Chod úřadů a písemnosti s ním spojené, vždy reagují na správní změny. Na tomto poli má monografie ambici být rozšířením, pokračováním a zpřesněním dosavadního bádání především Miroslava Truce, který se těmito tématy zabýval již v 50. a 60. letech minulého století. Na něj pak navázali zejména Karel Beránek, Michal Svatoš a Ivana Čornejová, jejichž bádání obracejí pozornost k předosvětské době. Miroslav Truc (1929–1996), dlouholetý archivář Archivu UK, se věnoval vývoji správy univerzity a historii univerzitního archivu v rámci práce na dosud nepřekonaném průvodci po archivu Univerzity

34 Další Hochedlingerovy studie viz seznam literatury.

35 H. Berwinkel – R. Kretzschmar – K. Uhde (ed.): *Moderne Aktenkunde*.

36 Ibid.

37 K. Kopiński – W. Mrozowicz – J. Thadecki (ed.): *Editiones sine fine*, 1.

38 D. Lehotská: *Průručka diplomatiky*.

Karlovy.³⁹ Z jeho studií je k našemu tématu kromě průvodce nejčinnější analýza K dějinám archivu pražské univerzity v polovině 18. století⁴⁰, kde na základě rozboru řady pramenů, především však rozboru dekretu Marie Terezie z roku 1755, osvětluje počátky univerzitního archivu jako samostatné součásti univerzity.⁴¹

Nelze však v žádném případě opominout ani další zásadní bádání. Michal Svatoš položil základ pro studium diplomatiky pražské univerzity. Jeho disertace se zabývá nejstaršími dochovanými univerzitními listinami, jeho další studie se z různých aspektů dotýkají středověkých listin a směřovaly k přípravě univerzitního diplomatáře, který však dosud zůstal desideriem. V každém případě Svatoš vykročil správným směrem, když na základě obecně diplomatických metod pracoval se středověkými písemnostmi, vydanými univerzitou, které máme k dispozici. Zaměřil se zejména na středověká dochovaná testimonia a provedl jejich rozbor i komparaci.⁴²

Ivana Čornejová se ve svých pracích soustředí na jezuitské období univerzitního vývoje.⁴³ Kromě jiného zmapovala zacházení s písemnostmi v Klementinu a vztahy mezi nakládáním s dokumenty v Klementinu a Karolinu⁴⁴, také je autorkou studie o Tomáši Antonínu Putzlacherovi.⁴⁵

Zcela zásadní jsou rovněž příspěvky Karla Beránka (1924–2015), archiváře tehdejšího Státního ústředního archivu,⁴⁶ který univerzitní správě věnoval ve svých výzkumech značnou pozornost. Jeho články Kancelář university pražské na zlomku XVI. a XVII. věku⁴⁷ a Kancelář a správa pražské univerzity v době pobělohorské⁴⁸ jsou založeny na rozboru dochovaných univerzitních úředních písemností sledované doby a z nich zejména na rozboru fakultních statut, která v té době byla v kontextu správního vývoje univerzity jako celku a vývoje univerzitní kanceláře

39 K. Kučera – M. Truc: *Archiv Univerzity Karlovy*.

40 M. Truc: K dějinám archivu pražské univerzity v polovině 18. století, s. 91–126.

41 M. Sekyrková: Císařský dekret z 6. srpna 1755, s. 279–284.

42 M. Svatoš: Středověká vysvědčení absolventů pražské univerzity, s. 363–374; Bibliografie prací Michala Svatoše publikovala J. Urbanová: Bibliografie prací Michala Svatoše, s. 13–33, a z ní Svatošovy práce, dotýkající univerzitní diplomatiky viz seznam literatury na konci této monografie.

43 Bibliografie prací Iwany Čornejové vyšla jako Urbanová, J.: Bibliografie prací Iwany Čornejové, s. 13–37.

44 Viz práce Iwany Čornejové v seznamu literatury.

45 I. Čornejová: Tomáš Antonín Putzlacher a jeho přínos pro historiografii Tovaryšstva Ježíšova, s. 411–418.

46 M. Svatoš: Karel Beránek a dějiny pražské univerzity, s. 7–13.

47 SAP 9, č. 2, 1959, s. 220–239.

48 SAP 19, č. 2, 1969, s. 189–240.

vydána. Studie jsou samozřejmě limitovány rozsahem dochovaných písemností, zejména v souvislosti se ztrátami na konci 2. světové války, po nichž byl i Karel Beránek odkázán jen na Bachmannův inventář, a vedle toho na spíše náhodně nezničené jednotliviny, nebo již dříve nějakým způsobem publikované prameny. Z nich mohl rekonstruovat či odhadnout formu dalších úředních písemností, či účast úředních osob na jejich vzniku. Přesto tyto jeho dvě práce a další drobnější studie k dějinám univerzity, citované v seznamu literatury této monografie, představují nejdůležitější předstupeň prací pro univerzitní správu a diplomatiku konce 18. a celého dlouhého 19. století.

Na další literaturu je odkazováno v textu, přesto je na tomto místě třeba zmínit ještě dvě práce, zdánlivě se zabývající starším obdobím, ovšem z hlediska pramenů a metody práce důležité i pro naše bádání. Mlada Holá ve své studii o pozdně středověkých a raně novověkých kolejích přináší četnou literaturu k univerzitní problematice.⁴⁹ František Šmahel a Gabriel Silagi jako editoři zpřístupnili univerzitní statuta, kde v úvodu věnují velkou pozornost chodu univerzit a vzniku písemností v určité fázi vývoje.⁵⁰

Důležitým prostředkem rozvíjení diplomatických studií jsou vedle odborných publikací také konference a workshopy s možností diskutovat zkoumaná témata a získávat podněty k dalšímu studiu přímým kontaktem s kolegy. V posledních letech narostl mezi badateli zájem o rozvíjení novověkých diplomatických studií i na této úrovni. Dokladem toho jsou konference o novověké diplomatice, které iniciovala bratislavská Univerzita Komenského, konkrétně skupina badatelů kolem Jána Vala v roce 2016. Na tento počín navázaly v dalších letech konference v Brně, Praze a v Hradci Králové a řada diplomatických setkání bude pokračovat.⁵¹

49 M. Holá: *Studentské koleje pražské univerzity v pozdním středověku a raném novověku*, s. 25–33.

50 F. Šmahel – G. Silagi (ed.): *Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis 1360–1614*, úvod.

51 Příspěvky o diplomatice univerzitních písemností zazněly na workshopech v Bratislavě – M. Sekyrková: *Písemností o studentech a pro studenty (od josefinských reforem do 1950)* – a v Brně – M. Sekyrková: *Ověřovací prostředky školských písemností v novověku na příkladu pražské univerzity* – a v Hradci Králové – M. Sekyrková: *Možnosti komunikace pražské univerzitní kanceláře s nadřazenými institucemi*.

Archivní prameny

Studie vznikla na základě výzkumu archivních pramenů převážně úřední povahy, uložených ve více archivech v České republice a ve Vídni.

V pražském Archivu Univerzity Karlovy prameny zcela pochopitelně najdeme takřka ve všech tamních fondech, které zasahují do zkoumaného období. Je však třeba hned na začátku explicitně uvést, že tam v první řadě najdeme univerzitní úřední knihy a aktový materiál, z ostatních typů úředního materiálu převážně přijaté dekrety a korespondenci. Testimonia, doklady o vzdělání různého typu a významu, tedy listinný materiál, jehož byla univerzita nejhojnějším vydavatelem, je uchován spíše výjimečně, a to formou sbírky,⁵² či je jednotlivě roztroušen v různých fondech. Testimonia byla vystavována na základě záznamů v úředních knihách, podle nichž si lze udělat kvantitativní představu, v jakém množství je univerzita v různých dobách své existence vydávala. O formě a obsahu testimonií bude pojednáno níže.

Univerzitní archiv je uspořádán, pokud jde o písemnosti novověku, ve fondy univerzitních součástí a ve fondy osob, které s univerzitou souvisejí, převážně jejich pedagogů.

Starší písemnosti především aktového charakteru, vzešlé z úřední činnosti univerzity, jsou sloučeny do tzv. Bachmannovy manipulace, uspořádané podle pertinenciálního principu do věcných skupin. Její vznik je spojen s druhou polovinou 19. století a s aktivitou profesora německé pražské univerzity Adolfa Bachmanna (1849–1914),⁵³ který se angažoval v pořádání tehdejšího univerzitního archivu a svým přeuspořádáním zde uložených úředních písemností jej značně zpřehlednil.⁵⁴ Věcné uspořádání písemností máte při vyhledávání konkrétních témat. Písemnosti k nim se mohou skrývat pod řadou věcných skupin, zcela roztroušeny po fondu, čítajícím desítky krabic. To se týká zejména aktů do roku 1882, proto v této části – kromě studentik, vedených samostatně – předkládaná monografie vychází spíše z písemností uložených v Národním archivu a ve Vídni. Nejvíce relevantních informací ke kanceláři univerzity a vyhotovování a vedení úředních písemností najdeme v pražském univerzitním archivu ve fondech Akademický senát Karlo-Ferdinandovy univerzity 1791 (1796)–1883, Akademický senát Univerzity Karlovy (1882–1953

52 AUK, Sběrka univerzitních diplomů 1789–(1974).

53 T. Krzenek: Adolf Bachmann – českoněmecký historik, s. 237–250; H. Bachmann: *Adolf Bachmann. Ein österreichischer Historiker und Politiker.*

54 Blíže viz K. Kučera – M. Truc: *Archiv Univerzity Karlovy*, s. 40–42, 102–140.

(1957)), a Akademický senát Německé univerzity v Praze (1882–1920), Kvestura UK (1882–1951), které byly nejvyššími orgány univerzity, resp. univerzit a jejichž jednáními procházela nejdůležitější opatření. Senát měl bezprostřední dohled nad centrální univerzitní kanceláří, do roku 1950 jedinou pro celou univerzitu. Aktuár, resp. syndikus pořizoval zápisy ze zasedání senátu a kancelář vedla úřední knihy a vyhotovoval drtivou většinu písemností, vzešlých z univerzitní činnosti.⁵⁵ Poté vznikly samostatné fakultní kanceláře v rámci děkanátů.

Dále je v univerzitním archivu uložena řada sbírek, které shromažďují specifické typy písemností nebo trojrozměrných předmětů, které souvisejí s činností univerzity.⁵⁶ Každý z fondů Archivu UK (dále také jako AUK) se týká buď univerzity jako celku, nebo jejích součástí, nebo osob s univerzitou spojených, ve všech případech pro období, kterému je v práci věnována pozornost.

Také ve fakultních fondech AUK najdeme řadu úředních písemností, které fakulty vydávaly a přijímaly od nadřízených částí univerzity.

Fond jednotné filozofické fakulty od roku 1848 do roku 1882 má zachovány zápisy z profesorských a doktorských kolegií a také některé disertace. Pro tuto část fondu existuje jednoduchý inventární soupis. Od roku 1882 jsou pak písemnosti zachované v obsáhlejší množství. Najdeme tu vedle zápisů profesorských sborů a pomocných úředních knih i dokumenty k jednotlivým stolicím a ústavům, personální spisy nejen pedagogických zaměstnanců pro českou i pro německou univerzitu.⁵⁷

Pro teologickou fakultu jsou k dispozici dva fondy. Jeden obsahuje písemnosti jednotné teologické fakulty od reforem, tedy od roku 1849 po rok 1892.⁵⁸ Druhý fond, příklánějící se většinou svých písemností k německé univerzitě, se týká období od počátku 19. století až po rok 1945 a jsou v něm uchovány hlavně disertace pro získání titulu doktora teologie v neúplné řadě.⁵⁹

55 Inventáře k fondům přístupny na webových stránkách archivu UK. Inventární seznam Akademického senátu 1882–1951, zpracovaný Jindrou Duchoňovou, byl vydán jako publikace AUK, Praha 1974, 157 s.

56 Viz Seznam fondů Archivu Univerzity Karlovy (online), cit. 17. 3. 2020, <https://www.udauk.cuni.cz/ARCH-33.html>.

57 Ondřej Polišínský: Inventář Filozofické fakulty UK 1882–1966 (1970), 104 s.

58 Teologická fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity 1849–1892. Přístupný díky inventárnímu seznamu z roku 2013, autorem Blanky Zilynské a Ivany Čornejové. Obsahuje zejména zápisy z doktorských a profesorských kolegií, podací protokoly, žádosti o připuštění ke zkouškám, o nostrifikaci a řadu aktového materiálu.

59 Je přístupný prostřednictvím inventáře z roku 1976, 21 s., autor neúveden.

Pro lékařskou fakultu jsou pro naše období uchovány tři fondy. Starší část, jednotné lékařské fakulty do roku 1882, je nezpracovaná.⁶⁰ Fond lékařské fakulty české univerzity (1883–1953) je velmi bohatý a podrobněji zpracovaný.⁶¹ Zachovává agendu fakulty, zejména zápisy ze zasedání profesorského sboru, úřední knihy, zaměstnanecké spisy a běžnou agendu z jednotlivých univerzitních klinik, i agendu nadačních písemností. Zároveň obsahuje mnohem více studentských personálií než ostatní fakulty, a to jak pro studenty, kteří zakončili studia, tak pro studenty, kteří studium přerušili a více se k němu nevrátili. Fond německé lékařské fakulty (1881–1945) je neméně bohatý a s podobnou strukturou.⁶²

Z písemností právnické fakulty do roku 1882⁶³ jsou zachovány zejména zápisy z profesorských a doktorských kolegií, podací protokoly a aktový materiál. Právnická fakulta české univerzity (1882–1953) zahrnuje opět protokoly profesorského sboru, personálie zaměstnanců, nadační agendu, úřední knihy a běžnou agendu.⁶⁴ Fond německé právnické fakulty obsahuje jen Knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při právnické fakultě NU v Praze (1877–1944).⁶⁵

Smyslem existence fakult je výuka posluchačů, a proto studentika tvoří velmi důležitou součást archivních fondů. Základním účelem jejich vedení a uchování je evidence posluchačů od jejich přijetí po ukončení studia jakoukoli formou, od nedokončení po získání akademického gradu počínaje bakalářem po doktora. Katalogy posluchačů a matriky jsou vedeny jako samostatné části fakultních fondů. Matriky v námi sledované době jsou úřední knihy, psané na formulářích. Jsou zachovány jako tři samostatné archivní fondy. Nejstarší fond, ohraničený lety 1564 a 1883 (1983), tvoří jen torzo původní souvislé řady matrik, z nichž podstatná část zmizela na konci 2. světové války.⁶⁶ Od roku 1882 jsou matriky již zachovány v souvislé řadě až do současnosti.⁶⁷

Katalogy studentů představují úřední knihy pro vnitřní potřebu instituce. Po většinu doby své existence vznikají spojením zápisů z formulářů

60 Seznam fondů Univerzity Karlovy (online), <https://www.udauk.cuni.cz/ARCH-33.html>.

61 Inventář, zpracovaný Jindrou Duchoňovou roku 1978, o 102 stranách.

62 Inventární seznam, zpracovaný Janou Ratajovou roku 2001, o 15 stranách.

63 Inventární seznam, zpracovaný Blankou Zilynskou a Ivanou Čornejovou roku 2013, o 4 stranách.

64 Inventář, zpracovaný Jindrou Duchoňovou roku 1982, o 50 stranách.

65 Inventář, zpracovaný Janou Ratajovou a Terezií Koláčkovou z roku 2014, o 18 stranách.

66 Inventární seznam, zpracovaný Janou Ratajovou roku 2013, o 4 stranách.

67 Matriky Univerzity Karlovy 1882–2008, přístupné na základě dílčího inventáře, zpracovaného Jakubem Jarešem roku 2008, 25 stran, a Matriky Německé univerzity v Praze 1882–1945, na základě inventáře Jany Ratajové z roku 2013, 9 stran.